

PƏRVANƏ BAYRAMIN “AZERBAJYCAN EDEBİYATININ USTA KALEMİ AZİZE CAFERZADE” KİTABI

Pərvanə Bayram Azərbaycanda doğulub. Qazi Universitetinin ehtim fakültəsinin türk dili və ədəbiyyatı bölümünü bitirib. Türkiyə və Azərbaycan universitetlərində çalışıb. Dosent doktor Pərvanə Bayram hazırda Mehmet Akif Ersoy Universitetinin türk dili və ədəbiyyatı bölümündə işləyir.

Dostum Turan bəyin əlində Pərvanə xanımın “Azərbaycan edebiyatının usta kəlemi Azizə Cəfərzadə” kitabını görəndə çox duyğulandım. Axı bu kitab bizim ağbabalıların, şörəyellilərin (amasiyalıların) “Əzizə bacısına” - Əzizə xanıma həsr olunub. Bu kitabda müəllifin 18 məqaləsi toplanıb. Bir sözlə, tədqiqatçı Əzizə Cəfərzadənin həyat və fəaliyyəti, əsərləri haqqında sanballı elmi əsər yazıb. Əzizə Cəfərzadə barədə Türkiyə mətbuatında və ictimaiyyətində geniş təsəvvür yaradıb. Çünki müəllifin dediyi kimi, Əzizə Cəfərzadə yaradıcılığında xalqın tanınmış şəxsiyyətlərini, klassik şairlərini xalqın düşüncəsində, yaddaşında yenidən canlandırmış və onlara əbədlilik qazandıra bilmişdir.

Maraqlıdır ki, Pərvanə xanım burada özünün də Əzizə xanımın çoxsaylı oxucularından biri olduğunu xatırladı. O yazır: “Mənim bulduğum nəşlin adamları Sovetlər dönməsinin nümayəndələridir. Özümü tanıyanlardan müəllimlərimizdən, eləcə də bizdən yuxarı kurslarda oxuytan tələbələrə Əzizə Cəfərzadə adını çox eşidirdik. Onun kitablarından, romanlarından danışdılar. Biz onun əsərlərindən biri əldə edincə onu alıb oxumaq üçün sıraya düzülərdik”. Müəllif eyni zamanda Əzizə xanımın radio və televiziya verilişlərində xidmətlərinin də dəyərləndirilməsini unutmur: “Bununla da yetməz, hər bayram, xüsusilə Novruz bayramlarında televiziya verilişlərində Əzizə Cəfərzadə ədəbiyyatla, mədəniyyətlə bağlı söz açar, Novruz bayramında yox olmağa olan adət-ənənələrimizdən, tarixi mərasimlərimizdən danışardı. Səhv etmərsə, 1982-ci ildən o, radio verilişlərinə də qatıldı. Bu verilişlərin əhəmiyyəti o idi ki, Əzizə xanım adamları həmişə doğru yola istiqamətləndirirdi”.

Pərvanə Bayram Əzizə xanımın yaradıcılığının özünəməxsusluğunu, digər yazıçılardan, roman müəlliflərindən fərqli olduğunu, əsərlərinin oxucuların qəlbine yol tapdığını ustalıqla açıb göstərir. Qeyd edir ki, türkçülük şüarı, din, dil, məzhəb məsələsi, bu məsələlərlə ortaya çıxan parçalanma, bölünmə, unudulmağa başla-

yan adət-ənənələr, etnoqrafik hafizə, eyni zamanda sözlü ədəbiyyatın qorunub gələcək nəsillərə çatdırılması və digər mövzular yazıçının əsərlərinin təməlini təşkil edir. Tədqiqatçı bu qənaətdədir ki, Əzizə Cəfərzadənin əsərlərində yer alan qadın, kişi, uşaq, eləcə də yaşlı, onun bütün qəhrəmanları ədəbiyyatda dərin iz buraxmışdır.

Araşdırıcı Əzizə xanımın əsərlərinin bənzərsizliyini, oxucu sevgisi qazandığının sirtini belə təqdim edir: “Onun əsərlərində quru didaktika deyil, canlılıq var, həyat eşqi var, gənclik həyəcanı və sevgisi var. Onun qəhrəmanları həm vəfəli aşıqlardı, həm də sanki divanlardakı aşıqanə qəzəllərdən çıxıb bizim həyatımıza daxil olublar”. Tədqiqatçı Əzizə Cəfərzadənin yazıçı ustalığını, oxucuların rəğbətini qazandığını xüsusilə dilə gətirir: “Əzizə Cəfərzadə 18 yaşında da, 60, ya da 80 yaşında da yazdığı əsərlərin hamısında mövzunu həyəcanlı işləyib oxucunun rəğbətini qazanmağı, onun duyğusal ehtiyaclarını ödəməyi bacarırdı. Əzizə Cəfərzadə sadəcə eşq romanları yaratmaqla gəncliyə öteri təsir etməyib”.

Pərvanə xanım göstərir ki, Əzizə Cəfərzadənin əsərlərinin ön planında eşq və sevgi qədər ehtiyac, doğruluq, dürüstlük, yurduna, vətəninə, millətində, qadın tarixinə sevgi motivləri işlənmişdir. Əzizə Cəfərzadənin əsərlərinin canlılığını, başqa əsərlərdən çox fərqləndiyini, yazıçının özünəməxsus təsvirlərini tədqiqatçı belə dəyərləndirir: “Yazıçı həm Azərbaycan ədəbiyyatını, həm əski yaşanı yaxşı bilir, bu barədə ətraflı bilgilə malikdir. Digər tərəfdən onun əsərləri folklorla yaxından əsləşir, daha doğrusu, bu xalq qaynağından su içib. Əzizə xanım bu qeyd olunanlardan, eləcə də etnoqrafik hafizədən istifadə edərək Azərbaycan ədəbiyyatının ən yaxşı daşıyıcısına çevrilib. Buna görə də onun əsərlərində canlı bir üslub hakimdir.

Əzizə xanım Azərbaycanın məşhur şəxslərinin, yəni klassik şairlərinin həyat və fəaliyyətlərini əks etdirərək onları unudulmaqdan qurtarmış, bu görkəmli adamları unutmamağı əsərlərində ayrı-ayrı həyatı mənzərələrlə, epizod və təsvirlərlə vermişdir”. Pərvanə xanımın qənaəti belədir. Sanki yazıçı onları yenidən tariximizə, mədəniyyətimizə qazandırıb, tədqiqatçı bu fikirdədir. Təbii ki, bu qeyd olunanlar yazıçının ayrı-ayrı romanlarında işlənmişdir. Yəni “Bakı-1501”-də Şah İsmayıl Xətai, “Aləmdə səsim var”da Seyid Əzim Şirvani, “Yad et məni”də XIX-XX yüzilliyin üç görkəmli şairi (Abbas Səhhət, Nazeh və Mirzə Ələkbər Sabir), “Sabir”də Mirzə Ələkbər Sabir, “Eldənələ”də şair və səyyah Zeynalabdin Şirvani, nəhayət, “Eşq sultanı”nda böyük şairimiz Məhəmməd Füzuli öz əksini tapıb. Bundan əlavə, Əzizə Cəfərzadənin Xurşidbanu Natəvanla bağlı hekayələrində Xan qızı ustalıqla verilib. Bir sözlə, Pərvanə Bayram Əzizə xanımın zəngin yaradıcılığına işıq tutmuş, onun ədəbi irsini lazımcına dəyərləndirmişdir. Təbii ki, Pərvanə xanımın haqqında söz açdığımız tədqiqat kitabı (“Azərbaycan edebiyatının usta kəlemi Azizə Cəfərzadə”) irihəcmli-dir. Yeri gəlmişkən qeyd edirəm ki, alim bununla da işini bitmiş hesab etməyib. Onun Əzizə xanımın əsərlərinin işıq üzü görməsində də zəhməti var. Yazıçının 8 kitabının redaktoru, 3 kitabının ön sözünün müəllifi və birinin isə çapa hazırlayanıdır. Bütün bunların müqabilində təbii ki, bir məqalə yazmaq olduqca azdır. Digər tərəfdən “Azərbaycan edebiyatının usta kəlemi Azizə Cəfərzadə” kitabı haqqında ətraflı söz açmaq bir mə-

qalə həcmində mənim imkanım xaricindədir. Mən bu yazıda sadəcə ürəyimdən gələnləri yığcam, ümumi şəkilə qeyd etməyi məqbul bildim. Əlbəttə, tədqiqatçı burada Əzizə xanımın romanlarına xüsusi yer ayırmış, onların hər birinin özünəməxsusluğunu, nəsrimizdə yerini, oxucu məhəbbəti qazanmasını, zamanımızda dəyərini müəyyən edib. Buna nümunə kimi “Bakı-1501” romanını seçdim. Onu da qeyd edirəm ki, araşdırmaçı klassik Azərbaycan şairi Şah İsmayıl Xətai ilə bağlı yazılan romanları da nəzərdən keçirib. O, Əlisa Nəcətin “Qızılbaşlar”, Fərman Kərimzadənin “Xudafərin körpüsü”, “Çaldıran döyüşü”, Kamal Abdullanın “Yarımçıq əlyazma” romanlarını xatırladı. Pərvanə Bayram eyni zamanda Türkiyədə bu mövzunu aktual olduğunu deyir. Bunu İsgəndər Palanın “Şah Sultan”, Reha Bilgenin “Yavuz Sultan və Şah İsmayıl” və Reha Çanuşoğlunun “İsmayıl” romanları da əks etdirməkdədir.

Tədqiqatçı deyir ki, bu romanda yazar qadın qəhrəmanlara daha çox yer ayırıb. Romanda Şah İsmayıl Xətai həm şeyx, həm şair, həm də şah kimi təqdim olunur. Alim Şah İsmayıl Xətai ilə bağlı yazılan romanlardan fərqli olaraq yazıçının burada heç kimin tərəfini tutmadığını göstərir. İstər Şah İsmayıl Xətainin, istərsə də Yavuz Sultanın xətalarını, səhvlərini öz dilləri ilə ifadə etməkdən çəkinməyib, çünki bu səhvlər, xətalar türk-islam birliyinə zərər vurub. Əsərdə Şah İsmayıl Xətainin şair obrazı, onun qəzəllərindən misralar, nümunələr eyni zamanda onun böyük Füzuliyə marağı diqqətçəkicidir. Əsərdə göstərilir ki, Həbib Füzulinin “Bəngü Badə”sini şaha təqdim edir. Şah Füzuli kimi bir şairin onun sarayında olmasını istəmə, Həbibinin baş tutmayacağını söyləyir. Deyir ki, “O əsla gəlməz, çünki o daha böyük bir padşahın - Hüseyin ibn Murtazanın xidmətindədir”.

Pərvanə xanım əsərdə Şah İsmayıl Xətainin vəsiyyətinin də təsirli bir dillə verildiyini deyir. O, yazıçının onun dilindən deyilən sözlərində böyük vətənpərvərlik və ümumxalq sevgisi ifadə olunduğunu göstərir. Romanda deyilir: “Əlimdən nə gəldisə sizin üçün etdim. Məni lənətlə anmayın. Yaxşılıq adına nə elədimse onu davam etdirin. Ərənlərimiz bizə üç şeyi əmanət etmişlər: dilimizi, namusumuzu və vətənimizi”. Alim qeyd edir ki, müəllifin Xəzərə müraciət etməsi, onun müxtəlif vaxtlarda müxtəlif adlar daşımalarını, eyni zamanda oxuculara xitabı, eləcə də digər təsvirləri, həm də romanda hadisələrin gedişini davam etdirməsi bir yazıçı ustalığı olub, əsərin dəyərini artırmaqla onun güclü bədii təsirində də nail olmuşdur. Mən bir az bundan əvvəlki sözümlərin üstünə qayıdım: Pərvanə Bayramın “Azərbaycan edebiyatının usta kəlemi Azizə Cəfərzadə” kitabı haqqında bir məqalə yazmaq azdır. Sadəcə, bu irihəcmli tədqiqat kitabı haqqında bir məqalədə ətraflı söz açmaq imkanım xaricindədir. Amma inanıram ki, Pərvanə Bayramın bu möhtəşəm kitabını dəyərləndirənlər də olacaq. Təbii ki, mən də bu barədə bir neçə yazı yazacağam, çünki bu tədqiqat əsəri adamı cəlb edir, görkəmli yazıçı, tarixi romanlar müəllifi Əzizə xanımın ədəbi irsini əks etdirməkdədir.

Tacir SƏMİMİ
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent